

Výzkumný záměr projektu disertační práce

Romství a etnicita v politikách integrace Romů v České republice

Cílem této disertační práce je studovat, jak jsou v politikách integrace Romů v České republice konceptualizováni a definováni adresáti integračního snažení. Jak se do této konceptualizace promítá etnicita a etnické vztahy a dále také nejasnosti kolem kategorie romství.

Romové jsou historicky nejpočetnější menšinou v České republice a dlouhodobě patří mezi nejchudší část populace. Podle řady ukazatelů (zastoupení Romů v nejchudší části populace, diskriminace Romů ve školství, apod.) zvyšuje příslušnost k romství šanci na jedincovo sociální vyloučení. Proto jsou cílem řady integračních, asimilačních a inkluzivních opatření a snažení, realizovaných řadou státních institucí (například Agenturou pro sociální začleňování nebo Radou vlády pro záležitosti romské menšiny) a nestátních neziskových organizací.

Panuje obecná shoda, že Romové jsou odlišní od toho, čemu říkáme většinová populace nebo majorita. Tato shoda ovšem nepanuje v otázce, v čem tato odlišnost tkví a existuje na ni řada více či méně komplikovaných odpovědí. Jedno z těch jednodušších vysvětlení například poukazuje na odlišné fyziognomické znaky Romů, nejčastěji tedy barvu kůže, vlasů či očí. Lze říci, že většinová populace sdílí přesvědčení o snadno rozpoznatelné fyzické odlišnosti mezi Romy a majoritou. Vysvětlení oné jinakosti bývají ovšem sofistikovanější.

Jako to, co Romy odlišuje od majority, je obvykle udáváno jednání. Romové jsou zkrátka „jiní“ – jinak se chovají, mají jiné kulturní zvyky, jiný hodnotový žebříček, jiné rodinné uspořádání a jiné vztahy; mluví jiným jazykem, vaří jiná jídla, poslouchají a hrají jinou muziku, apod. Tato široká paleta odlišností bývá různými teoretiky souhrnně charakterizována jako „romská kultura“. O tom, co je to romská kultura, se ovšem vedou spory, které vycházejí především z toho, že nelze identifikovat jednu kulturu či kulturní zvyky, jež by sdílely všechny romské skupiny roztroušené po celém světě [srov. Fraser 1992, Kašparová 2014]. I romské skupiny žijící ve stejném sociokulturním prostoru často oplývají výrazně odlišnými kulturními

zvyklostmi a hovoří odlišnými jazyky – příkladem mohou být olašští Romové a rumungři žijící v České republice a východní Evropě.

Odlišnost mezi Romy a majoritou bývá v současném diskursu nejčastěji konceptualizována jako etnicita. Koncept etnicity, jak jej popisuje Thomas Hylland Eriksen [2012], v sobě zahrnuje všechny zmiňované charakteristiky romství, jako jsou kulturní, sociální i fyziologické znaky. Důležité je, že zdůrazňuje, že jde o koncept přímo vystavěný na pocitu odlišnosti, a to, zdá se, velmi odpovídá tomu, jak je běžně zacházeno s představou romství v české společnosti. Etnicita je vztahovým konceptem, který ukazuje, jak jsou aktivně vytvářeny symbolické hranice mezi „mými lidmi“ a „těmi odlišnými“. Jde o umístování sebe i ostatních do hierarchie vztahů, tak jak o tom píše Floya Anthias [1998, 2001].

Ani etnicitu ovšem nelze úplně jednoduše konceptualizovat. Konceptu etnicity je možné rozumět dvěma základními způsoby, tak jak to popisuje Thomas Hylland Eriksen [2012]. Za první je to rys nebo vlastnost etnické skupiny, jak konceptu etnicity rozumí například Glazer s Moynihanem [1975], anebo za druhé lze etnicitu chápat jako aspekt vztahu, tak jak etnicitu interpretuje sám Eriksen.

V prvním případě je etnicita homogenní kategorií odkazující na biologické charakteristiky, jež značí jedincovu příslušnost k určité etnické skupině. V tomto případě jsou relevantní pouze biologické charakteristiky (např. barva pleti, apod.), které definují etnickou skupinu a ta tak nemusí sdílet žádné kulturní charakteristiky. Pojem etnicita se tak do značné míry rovná pojmu rasa [Eriksen 2012: 27-8]. Toto pojetí etnicity je ovšem v antropologické teorii spíše kritizováno [Eriksen 2012, Skinner 2007].

V druhém případě je etnicita vztahovou kategorií a funguje jako aspekt vztahu mezi osobami, které se cítí být esenciálně odlišné od členů jiné sociální skupiny, s níž přicházejí do kontaktu [Yelvington 1991: 168]. Tento přístup interpretuje etnicitu jako neustále se vyvíjející vztah klasifikace a ustavování sociálních hranic [Barth 1969], což ji činí nutně hierarchizující. Tyto hranice jsou fluidní a etnicita je charakteristikou situační. Není tedy kategorií statickou založenou na neměnných charakteristikách jako v případě první výše zmíněné interpretace, ale naopak se aktivuje v různých situacích různě a součástí jedné etnické skupiny mohou být i jedinci s významně odlišnými biologickými charakteristikami.

Je tedy otázkou, jak je v této souvislosti definováno romství jako etnická identita. Na jednu stranu se zdá, že romství je většinou rozuměno v prvně zmiňované interpretaci, tedy jako skupině sdílející biologické charakteristiky. V obecném diskursu ale romství odkazuje nejen ke sdíleným biologickým charakteristikám, ale i ke společné sdílené kultuře. Běžně se tak hovoří o Romech a etnických Čechách, což odkazuje na to, že ač má drtivá většina Romů také českou národnost, nemají českou etnickou identitu. Češství se tak zde stává sdílenou etnickou identitou a především vymezením sociálních hranic tak, jak o tom hovoří Fredrik Barth.

Další konceptualizace romství reagují na to, že se Romové téměř univerzálně, alespoň v České republice a celé východní Evropě nacházejí na dně sociální hierarchie. To, opět, různí teoretici označují různými pojmy a koncepty – například chudoba, sociální deprivace či sociální znevýhodnění. Romové na dně společenského žebříčku koexistují s lidmi, již jsou považováni za majoritu. Nelze tedy říct, že by chudoba a s ní spojený častější výskyt negativně vnímaných společenských jevů jako krádeže či čerpání sociálních dávek, byly doménou pouze Romů, jak je to často z pohledu většinové společnosti prezentováno. Zjednodušeně řečeno, ne každý chudý člověk je Rom, ale téměř každý Rom je chudý člověk.

Řada teoretiků ovšem poukazuje na to, že být na dně sociální hierarchie společnosti neznamená nutně totéž jako být chudý. Na to reaguje v českém diskursu značně rozšířený koncept sociálního znevýhodnění (někdy také sociální vyloučení) [Brož, Kintllová, Toušek 2007; Mareš, Sirovátka 2008]. Dle tohoto konceptu mohou sociální znevýhodnění zakoušet (a tak se ocitat na dně společenské hierarchie) i lidé, kteří materiálně nestrádají. Sociální znevýhodnění se projevuje v různých oblastech, jakými například jsou přístup ke kvalitnímu bydlení, dostupnost kvalitního vzdělání a obecně možnost zapojení se do sociálního a kulturního života společnosti. Sociální znevýhodnění tedy odkazuje k charakteristikám či vlastnostem jedince, jež způsobují nižší šance na společenské uplatnění v celé jeho šíři. Vzhledem k tomu, jak jsem uvedl, že téměř všichni Romové se nacházejí na dně společenského žebříčku, lze dovodit, že právě romství je jednou z charakteristik typických pro sociální znevýhodnění, a to v řadě oblastí společenského života.

V neposlední řadě je romství také vnímáno jako národnost či národní příslušnost, přičemž funguje na principu sebeurčení. Takto jsou počtu Romů v České republice konceptualizovány v oficiálním Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 Českého statistického

úřadu. Podle něj se v uvedeném roce na území České republiky nacházelo 4 919 obyvatel romské národnosti¹. Panuje ovšem rozšířené přesvědčení sdílené i samotnými demografy, že Romů i těch, kteří se k romské národnosti hlásí, je v České republice několikanásobně víc. Oficiální statistiky ze sčítání lidu by měly fungovat a často také fungují jako důležitý informační základ pro různé politiky. Jak ale píše Kašparová, „je zřejmé, že pojem sebeurčení je jak v rovině národnostních menšin, tak i v rovině politických systémů nevyjasněný a jeho obsah a limity platnosti nejednotné. To vede mimo jiné k tomu, že řada politických rozhodnutí i mocenských postupů vykazuje jiné výsledky než původně zamýšlené“ [Kašparová 2014: 41].

Z výše uvedeného výkladu je tedy zřejmé, že romství je složitě uchopitelnou entitou. Je označováno a chápáno jako rasa, etnicita, kultura, sociální status (sociální znevýhodnění) či národnost, přičemž žádná z uvedených konceptualizací romství zcela uspokojivě nepokrývá. Romové a romství jsou tedy poměrně špatně definovatelní a zároveň jsou adresáty různých integračních a inkluzivních snažení. Jednotlivé politiky institucí, které se na Romy zaměřují, tedy nutně musí definovat a konceptualizovat adresáty svého snažení. To se v různých politikách děje různě. Nejenom, že jsou používány různé pojmy a koncepty, ale i chápání stejných pojmů a konceptů se často liší, jak ukázali Černín se Stejskalovou ve své analýze celostátních a krajských politik v České republice v oblasti vzdělávání minorit a dětí cizinců [Černín, Stejskalová in Jarkovská (et al.) 2015].

Cílem tohoto disertačního projektu je tedy zkoumat, jak jsou v politikách zaměřených na integraci či inkluzi Romů definováni adresáti integračního snažení. Jak tyto politiky s fluiditou konceptu romství pracují? Co identifikují jako hlavní problém českých Romů – tedy nejen na koho cílí ale i na co přesně cílí? Jak a do čeho chtějí Romy integrovat? A dále, proč tvůrci těchto politik konceptualizují romství a adresáty integrace tak, jak to dělají? Jak spolu politiky na různých úrovních (státní, krajské, neziskový sektor) souvisí, zda jsou v souladu či si odporují a jak se ovlivňují navzájem? Jak určité definice a konceptualizace romství ovlivňují přidělování finančních zdrojů? A také, zda odlišné konceptualizace a definice romství

¹ <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&evo=&str=&pvo=SPCR153&pvoch=&udIdent=&zo=N&vyhltext=&verze=-1&nahled=N&sp=N&nuid=&zs=&skupId=&filtr=G~F M~F Z~F R~F P~ S~ null null &pvoKc=&katalog=30715&z=T>

ovlivňují samotnou praxi, zda vylučují a kdy a za jakých okolností mají vylučující charakter? A jak tyto konceptualizace ovlivňují strategie a činnost neziskových i dalších organizací, jež se zaměřují na práci s Romy?

Hovořím-li o politikách integrace Romů v České republice, mám na mysli politiky na několika úrovních. Za prvé je to úroveň státních institucí, jíž reprezentují především Agentura pro sociální začleňování a Rada vlády pro záležitosti romské menšiny, jež stojí na pomyslném vrcholu celé pyramidy. Za druhé je to pak úroveň krajských a obecních samospráv, jež má za úkol přenášet do praxe vládní politiky integrace Romů a zároveň i vytváří vlastní politiky vzhledem k místně specifickým podmínkám Romské populace. Za třetí je to neziskový sektor, který je obecně uznávaným hráčem v oblasti integrace Romů a jenž je často tím, kdo uvádí do praxe politiky státní a krajské úrovně, protože ti zajišťují významnou část financování jeho činnosti.

Data pro účely výzkumu budou získána především formou analýzy dokumentů zmiňovaných institucí a subjektů, které zakládají studované procesy integrace a definují cílové skupiny, problémy a způsoby jejich řešení. Další způsob získávání dat pak bude realizován formou polostrukturovaných rozhovorů se zástupci zmiňovaných subjektů a institucí, jež politiky, koncepce a strategie romské integrace tvoří či je uvádějí do praxe.

Anthias, Floya. 1998. „Rethinking Social Divisions: Some Notes Towards a Theoretical Framework.“ *The Sociological Review*, Vol. 46: 506-535

Anthias, Floya. 2001. „The Concept of ‘Social Division’ and Theorising Social Stratification; Looking at Ethnicity and Class.“ *Sociology*, Vol. 35, No. 4: 835-854

Barth, Frederik. 1969. *Ethnic Groups and Boundaries*. Bergen: Universitetsforlaget

Brož, Miroslav, Kintlová, Petra, Toušek, Ladislav. 2007. *Kdo drží Černého Petra : sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Praha: Člověk v tísni - společnost při České televizi

- Eriksen, Thomas Hylland.** 2012. *Etnicita a nacionalismus: Antropologické perspektivy*. Praha: SLON
- Fraser, Angus.** 1992. *The Gypsies*. Oxford: Blackwell
- Glazer, Nathan, Moynihan, Daniel P.** 1975 (eds.). *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press
- Jarkovská, Lucie, Lišková, Kateřina, Obrovská, Jana, Suralová, Adéla.** 2015. *Etnická rozmanitost ve škole: Stejnost v různosti*. Praha: Portál
- Kašparová, Irena.** 2014. *Politika romství, romská politika*. Praha a Brno: SLON a Masarykova univerzita
- Mareš, Petr, Sirovátka, Tomáš.** 2008. „Socialni vyloučení (exkluze) a socialni začlenování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2008, Vol. 44, No. 2: 271–294
- Skinner, David.** „Rasializované budoucnosti: Biologismus a měnící se politika identity“. *Sociální studia*, 4/2007, str. 53-80
- Yelvington, Kevin.** 1991. „Ethnicity as practice? A comment on Betnley“. *Comparative Studies in Society and History*, vol. 33 (1), pp. 158-68